

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ ЗМІНИ ПОЛІТИЧНОГО ВПЛИВУ КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ

У статті розглянуто основні етапи становлення католицької церкви. Представлено основні події, що мали вплив на положення Церкви у державі та змінювали роль, що вона відіграє у суспільстві. Розглянуто особливості політичного устрою держави – міста Ватикан, що є офіційним представництвом католицької церкви на сьогоднішній день.

Ключові слова: Ватикан, католицька церква, Реформація, Просвітництво.

Вауліна Ф. В.

ОСНОВНЫЕ ТЕНДЕНЦИИ ИЗМЕНЕНИЯ ПОЛИТИЧЕСКОГО ВЛИЯНИЯ КАТОЛИЧЕСКОЙ ЦЕРКВИ

В статье рассмотрены основные этапы становления католической церкви. Представлены основные события, которые повлияли на положение Церкви в государстве и изменили роль, которую она играет в обществе. Рассмотрены особенности политического устройства государства-города Ватикан, который является официальным представительством католической церкви на сегодняшний день.

Ключевые слова: Ватикан, католическая церковь, Реформация, Просвещение.

Vaulina F.

MAIN TRENDS IN POLITICAL INFLUENCE OF THE CATHOLIC CHURCH

The main stages of the development of the Catholic Church are considered in the article. The major events that have impact on the Church in the country and changed the role that it plays in society are presented. The features of the political system of the state - Vatican City, which is the official representative of the Catholic Church today are considered.

Key words: Vatican, the Catholic Church, Reformation, Enlightenment.

Перехід сучасного суспільства до суспільства постмодерну, з його цінностями та пріоритетами, на перший план ставить питання про те, яку роль на цьому етапі розвитку людства відіграють традиційні інститути. Одним з таких інститутів є релігія, значимість якої для сьогодення є одним з найбільш дискусійних питань. Актуальність вивчення позицій, що займає церква в сучасному суспільстві підкреслюється й процесом секуляризації, що набирає обертів у різних країнах світу ще починаючи з часів епохи Просвітництва.

Виходячи з цього важливо прослідити те, яке місце в сучасному світі займає одна з світових релігій, а саме християнство та його найчисельніша конфесія, тобто католицтво.

Метою даної роботи є визначити сучасний стан церкви у суспільстві та прослідити, які зміни у її положенні відбулися протягом історії існування та становлення католицтва у світі.

Завданням даної праці є виявлення основних подій, що мали вплив на перебіг історії католицизму та на втрату або посилення його впливу на політичне життя суспільства протягом всієї історії співіснування церкви і держави.

Проблемами історії церкви, її місце в сучасному світі та основних доктрин займалися С. Соколов, М. Поснов, Ю. Табак, И. Григулевич, Ю. Карлов, А. Красиков, Н. Ковальский, С.Г. Лозинский, В. Рожков, М.М. Шейнман, Т. Зонова, Ж.-П. де Гандт, А. Дюпюи, П. Кент, И. Поллард, Ж.-И. Руксель, П. Пупар, О. Е. Хансен.

Сучасна Римо-католицька церква розглядає всю історію раннього християнства до Великого розколу 1054 року як свою власну. Віровчення своїм корінням сягає апостольської церкви I століття, у II столітті християнська релігія розповсюджується на всій території Римської Імперії. Найбільшого свого розповсюдження християнство зазнає у III столітті, коли криза, що охоплює традиційний політичний та економічний устрій починає не лише відчуватись низами населення, а й активно осмислюватись його верхівкою, яка шукала нових філософських шляхів вирішення ситуації, що склалася [1, с. 130].

У 1054 році у християнстві сталася подія, яка дістала назви „Великий церковний розкол” – християнство поділяється на східне (православ'я) та західне (католицизм). Фактично розбіжності між папою Римським і патріархом Константинополя почалися задовго до 1054, однак саме в цьому році Римський папа Лев IX послав у Константинополь легатів на чолі з кардиналом Гумбертом для розв'язання конфлікту, початок якому було покладено закриттям в 1053 році латинських церков у Константинополі за розпорядженням патріарха Михайла Кіруларія, під час якого його сакелларій Костянтин викидав з даросховищ Святі Дарунки, приготовані за західним звичаєм із прісного хліба, і топтав їх ногами. Знайти шлях до примирення не вдалося, і 16 липня 1054 у соборі Святої Софії папські легати оголосили про скинення Кіруларія і його відлученні від Церкви. У відповідь на це 20 липня патріарх наклав анафему на легатів.

Саме факт взаємного обміну анафемами має великого значення, оскільки саме ним покладається велике розділення між церквами на сході та заході. У 1964 році у Єрусалимі відбулася зустріч Константинопольського патріарха Афінагора та папи Римського Павла VI, в результаті якої у 1965 році були зняті взаємні анафемати та підписана Спільна Декларація.

На сьогодні не існує єдиного погляду на причини розколу християнства. А. Пихлер доводить, що головною причиною великого Церковного розколу було утворення франкської імперії, як спадкоємиці Римської, а потім ненормальне ставлення Церкви до держави на Сході – сервілізм із боку правлячого кліру.

А. Гарнак, не заперечуючи значення в справі поділу Церков богословських суперечок, ієрархічного властолюбства й різких національних особливостей, основну рушійну причину цього явища вбачає в різній відповіді на запитання про ідеал життя. М. Поснов же убачає причину розколу у адміністративно-канонічній організації церкви, а саме в боротьбі за владу між папою Римським та патріархом Константинопольським [2, с. 125].

З кінця XI століття починається епоха хрестових походів, метою яких було відвоювання Святої землі у арабів, яку вони зайняли ще у VIII столітті. Перший хрестовий похід був організований у 1095 році за закликом папи Римського Урбана II, в наслідок чого було створено державу хрестоносців на Близькому Сході.

У 1059 році була заснована Священна Колегія кардиналів, якій відтепер належало право обрання папи Римського. У 1074-1075 роках імператор був позбавлений права єпископальної інвеститори. Протистояння папи та імператора посилюється у 1076 році, коли організоване імператором Генріхом IV зібрання єпископів об'явило папу Григорія VII звергнутим, у відповідь на що Григорій VII відлучає імператора від церкви.

На початку XIII століття папа Інокентій III ініціює четвертий хрестовий похід, результатом якого у 1204 році був захоплений Константинополь, в якому папством створюється Латинська імперія (1204-1261). Цей факт та насадження латинства на сході ще більше поглиблюють розкол всередині християнства.

Надалі католицизм існує окремо від православ'я, все більше посилюючи свій вплив у державах, домінуючою релігією яких воно є. Існування католицизму у XII – XVI століттях нагадує постійне змагання Пап зі світською владою за абсолютний контроль над всіма сферами суспільного життя. Досить характерним для цього періоду є використання анафем по відношенню до тогочасних володарів та ув'язнення священнослужителів у відповідь. Наприклад, цікавим є факт конфлікту між папою Боніфацієм VIII та французьким королем Філіпом Красивим через намагання розширити податкову базу за рахунок духовенства. Папа видає ряд булл, в тому числі були від 18 листопада 1302 року, в якій йдеться про те, що вся повнота влади як духовної так і світської знаходиться в юрисдикції папи. У відповідь на це Боніфація VIII називають „небезпечним еретиком” і ув'язнюють у вересні 1303 року.

Першим серйозним викликом впливу католицької церкви стала Реформація, що охопила більшість європейських країн. Найважливішою ознакою політичної ситуації напередодні Реформації було те, що на тлі ослаблення імперій, у яких активізуються процеси децентралізації, у Західній Європі поряд з різноманітними дрібними політичними утвореннями виникають великі монархічні держави із централізованим керуванням. Крім уже існуючих на той час монархій, завдяки об'єднанню Кастилії й Арагону утворюється майбутня Іспанська імперія. Ця подія датується 1469р, коли був укладений шлюб між Фердинандом Арагонським і Ізабеллою Кастильською. Їм вдається остаточно вигнати маврів з Піренейського півострова: в 1492р впаде Гранада, і в тому ж році Колумб пред'явить заяву про права Іспанії на „Новий Світ”. Боротьба з маврами, що тривала кілька століть, перетворила цю країну в постійний фронт і повідомила її фронтовий дух: сильна церковність і цілковита відданість національній місії були природним наслідком такого стану справ. Німеччина і Італія не можуть знайти сил для об'єднання [3, с. 326].

Рух за реформи в католицькій церкві набув загальноєвропейського характеру і знайшов підтримку в різних верствах населення. Католицька церква на чолі з її інтернаціональним центром, папською курією, втратила своє колишнє значення в політичному й духовному житті європейських країн. Утворення централізованих національних держав у Західній Європі позбавляло католицьку церкву її колишньої, наднаціональної політичної ролі. У той же час, у результаті поширення світської освіченості й розвитку наукових знань, католицька церква втрачала монополію на освіту і духовне керівництво суспільством.

До основних причин Реформації відносять:

1. Суто релігійні причини: невдоволення станом речей всередині церкви, намагання повернути церкву до „ранньоапостольських часів”

2. Середньовічне католицизм було не лише релігійною доктриною, а й сильною системою, що накладала певні межі на всі суспільні інститути. Тому з католицизмом починають боротись світська влада, нецерковна освіта, що набирає у цей час обертів, та національна самосвідомість, що починає формуватися в цей час.

3. Розвиток націй призводить до того, що в них зароджуються різноманітні суспільно-політичні рухи, що ніякого відношення до католицької церкви не мали, однак досить вдало поєднуються з рухом Реформації у кожній окремо взятій країні [4] .

Католицькій церкві необхідно було: витримати атаку; побороти протестантські настрої всередині церкви; знову завоювати загублені позиції. Для розв'язання цих трьох завдань були використані всі релігійні, теоретико-богословські, політичні, у тому числі й сумнівні засоби.

Однією з найдієвіших сил Контрреформації було засноване Ігнатієм де Лойолою „Товариство Ісуса” (орден єзуїтів), що спочатку було засноване як таємне товариство, але згодом стало головною силою в боротьбі з протестантизмом. Орден був створений за воєнним зразком: в ньому мало існувати беззастережне підкорення генералу і кожен єзуїт повинен був вважати себе учасником війни проти ересі. Не зважаючи на воєнну

організацію єзуїти використовували здебільшого місіонерською та просвітницькою діяльністю [3, с. 556].

Не дивлячись на деякі успіхи Контрреформації, Реформація, тим не менше, стала першим масштабним викликом владі Католицької церкви. Вона відрізняється від інших рухів проти верховенства церкви тим, що охопила відразу декілька країн та мала багатотисячні армії прихильників. Результатом реформаційного руху крім розповсюдження протестантизму можна вважати і втрату Римом влади над Англію, оскільки створена Генріхом VIII англіканська церква багато в чому була створена на засадах діяльності реформаторів.

Наступним викликом для церкви стала епоха Просвітництва, яка приносить з собою ідею раціонального сприйняття та верховенства розуму у всіх сферах людського життя. В період з початку XVIII до середини XIX століття нові соціальні явища змінюють суспільство: розпадається старий устрій та залишки його інституцій, затверджуються національні прагнення народів, починають розвиватися наука і техніка. Всі ці перетворення проходять під владою епохи просвітництва [5, с. 135].

Визначною подією цього періоду стала Французька революція (1789), яка мала велике значення як для політичного так і для релігійного життя суспільства. Французька революція виявилася логічним наслідком ідей Просвітництва, що висувалися з Вольтером, Дідро та Руссо. Вона мала значний вплив на подальшу долю церкви, який не може бути оцінений однозначно: з одного боку, Французька революція завершила один з етапів розвитку церкви і розпочала інший, з другого – зруйнувавши середньовічний світовий порядок та розділивши суспільство на багато політично нерівних прошарків, вона відкривала нові можливості для церкви.

До головних наслідків Французької революції для церкви можна віднести:

1. До 1789 головним чинником розвитку церкви був її безпосередній зв'язок з державою. Найвище духовенство церкви було привілейованим прошарком та мало багато суспільних і політичних свобод. З іншого боку, дворянство мало багато привілеїв у церковній діяльності. Висунувши на перший план ідею Просвітництва щодо державної церкви та проголосивши загальну рівність, Французька революція зруйнувала цю систему. Всі питання, що стосувалися організації суспільного життя, були об'явлені компетенцією держави. Цим самим революція радикально змінила умови існування церкви [3, с. 348].

2. В суспільстві виникають антицерковні рухи, наслідком яких стає відміна привілеїв духовенства (1798) і націоналізація багатьох церковних угідь. 12 липня 1790 року була прийнята „Громадянська конституція духовенства”, в якій висувалася вимога відокремлення французької церкви від Риму, що означало фактичну ліквідацію католицької церкви у Франції [6, с. 349].

3. Французька революція стала необхідною передумовою для формування сучасної конституційної держави. В такій державі церква є більш захищеною ніж при абсолютистському режимі [6, с. 350].

Таким чином, епоха Просвітництва і Французька революція, як її безпосереднє втілення, призводить до ще більшої зміни у становищі католицької церкви у суспільстві. Епоха Просвітництва приносить з собою ідею панування розуму, що саме по собі вже суперечить основним доктринам християнства. З Просвітництвом приходять не лише нове світосприйняття, а й новий суспільний стан, нова організація суспільного життя. Французька революція приносить з собою широкомасштабну хвилю секуляризації, що позначається як на духовній ролі церкви так і на її економічному та суспільному становищі. Церква поступово здає свої позиції інституту, що домінує в суспільстві, віддаючи більшість своїх повноважень державі.

Епоха Просвітництва завершує собою широкомасштабні зміни у житті католицької церкви та формує рамки, в яких вона існує і наразі.

Наступна велика зміна у стані католицької церкви настає з оформленням держави – міста Ватикан, яка є офіційним представництвом католицької церкви і чий політичний устрій є одним з цікавих феноменів сьогоdnішнього світу.

Існування Ватикану у сучасному вигляді та його незалежність від Італії розпочинаються з 7 червня 1929 року, коли між папою Римським Пієм XI та Беніто Муссоліні була підписана угода, згодом ратифікована Італією та Святим престолом.

Ватикан не має єдиної кодифікованої конституції, її роль виконують 6 конституційних актів Ватикану: Договір між Святим престолом та Королівством Італія (11.02.1929), Основний закон Держави – Міста Ватикана, Закон про джерела права, Закон про права громадянина ті праві перебування, Закон про адміністративний устрій, Закон про економічну, торгівельну та професійну організацію, Закон про суспільну безпеку, прийняті 7 червня 1929 року.

Ватикан є абсолютною теократичною монархією, папі Римському належить повнота законодавчої, виконавчої та судової влади. Повний титул папи звучить як: єпископ Риму, намісник Ісуса Христа, спадкоємець князя апостолів, верховний понтифік Вселенської Церкви, патріарх Заходу, примас Італії, архієпископ і митрополит Римської провінції, монарх Держави-Міста Ватикан, раб рабі Божих.

Папа обирається конклавом пожиттєво, з числа кардиналів більшістю у 2/3 голосів плюс один голос, не пізніше ніж за 18 днів після смерті попереднього папи. В період, коли місце папи є вакантним, влада належить Священній колегії [7, ст.1].

Найважливіші державні повноваження (ведення зовнішніх зв'язків, затвердження державного бюджету, керування майном Святого престолу) належать безпосередньо папі.

Верховний голова Церкви залишає за собою право делегування Губернатору своєї законодавчої влади у певних справах або спеціальних питаннях. Крім цих спеціально делегованих повноважень Губернатор має право видавати постанови щодо виконання законів по всіх питаннях, що стосуються управління Міста Ватикан, але не може відмінити закони або звільнити від їх виконання [7, ст.5].

Губернатор державизначається та знімається з посади Верховним головою Церкви, перед яким безпосередньо й несе відповідальність [7, ст.7].

Дорадчим органом Міста Ватикан є Генеральний державний радник. Він призначається і знімається з посади Верховним головою церкви, перед яким безпосередньо і виключно несе відповідальність [8, ст.8].

Керівництво політичною, економічною і релігійною діяльністю Ватикану і католицької церкви здійснюється Римською Курією. До її складу входять 6 канцелярій, 3 трибунали, 10 священних конгрегацій. Головою кожної конгрегації є перфект. До складу курії включені три секретаріати – Секретаріат по об'єднанню християн, Секретаріат з питань контактів з нехристиянами, Секретаріат з питань контактів з невірними.

Судова влада у Ватикані здійснюється від імені Верховного голови церкви судами першої інстанції і Вищим церковним апеляційним судом – Священною Римською Ротою, у деяких випадках можливе оскарження у Верховному суді Сигнатури. Призначення і звільнення суддів залишається за понтифіком. Для управління окремими сферами суспільного життя у Ватикані існують спеціально створені департаменти: охорони здоров'я, безпеки, телекомунікацій тощо.

Цікавим є Закон Ватикану про громадянство. Розмір території не дозволяє проживати на території Ватикану всім родичам громадян держави. Громадянство поставлено в пряму залежність від часу перебування особи на території держави, принципи „права землі” або „права крові” на території Міста Ватикан не діють.

Згідно до закону громадянами Ватикану є:

1. Кардинали, що проживають у Ватикані або Римі
2. Особи, що постійно проживають на території Міста Ватикан в силу свого рангу чи роду занять

3. Особи, яким незалежно від перших двох пунктів Верховним головою церкви надано громадянство [9, ст.1].

Громадянами Ватикану також є дружини, діти, брати і сестри громадянина Ватикану за умови їх постійного проживання разом з ним і якщо їм дозволене проживання на території Ватикану [9, ст.2].

У Законі про суспільну безпеку практично відсутні притаманні для конституцій положення щодо політичних та громадянських прав. Закон, що складається з 12 статей, фактично вказує те, що заборонено все, про що йде мова у законі, якщо на це не було отримано дозволу Губернатора. Забороняються практично всі активні дії у політичній та соціально-економічній сфері: об'єднання, зібрання, друкування будь-чого, фотографування. Дозволи або ліцензії, що видаються губернатором на зайняття тією чи іншою діяльністю обмежуються певними строками та можуть бути припинені у будь-який момент без компенсації.

Цікавою є також організація армії Ватикану. Єпископальна швейцарська Охорона була створена Папою римським Юлієм II 22 січня 1506 року, як загін особистої охорони Папи римського, що до сьогодні продовжує виконувати цю функцію. Цей загін знаходиться під керівництвом Папським престолом, а не державою Ватикан. Наприкінці 2005 року до Охорони були найнято 134 особи. Вербовка до Охорони влаштована згідно до спеціальної угоди між Папським престолом та Швейцарією і обмежена лише чоловіками, громадянами Швейцарії, що сповідують католицьку віру.

Палантина (палацова) Охорона та Дворянська Гвардія були сформовані Папою римським Павлом VI у 1970 році. Охорона виконує функції міліції у папській області, в той час як функції Дворянської Гвардії є суто церемоніальними.

Корпус Жандармерії діє як поліція. Жандармерія відповідає за громадський порядок, втілення законів у життя, керівництво транспортними потоками та кримінальні розслідування у Ватикані.

Святий Престол підтримує дипломатичні зв'язки з 177 країнами світу, в тому числі і з Україною. Він має дипломатичні відносини також і з Європейським союзом і Суверенним Військовим Мальтійським Союзом. Відносини особливого характеру з Росією і Організацією звільнення Палестини.

Крім того, Святий Престол бере участь у різних міжурядових організаціях та міжнародних програмах, включаючи: ООН (статус спостерігача), Всесвітню організацію інтелектуальної власності (член), Міжнародну агенцію з атомної енергії (член), Міжнародну організацію праці (спостерігач), Всесвітню організацію охорони здоров'я (спостерігач), ЮНЕСКО (спостерігач), Організацію з безпеки і співробітництва в Європі (члени), Латинський союз (постійний гість), ОБСЄ (член), Лігу арабських держав (член двосторонньої угоди про співпрацю). Загалом 33 міжнародних організації [10].

Католицизм є основною релігією у багатьох країнах Європи: Італії, Іспанії, Португалії, Австрії, Бельгії, Литві, Польщі, Чехії, Угорщині, Словаччині, Словенії, Хорватії, Ірландії та ін. Загалом у 21 одній державі Європи католики складають більшість населення. У Західній півкулі католицизм розповсюджений по всій Латинській Америці, у Мексиці, на Кубі, у Канаді та США, в Азії – на Філіппінах та Східному Тиморі, Південній Кореї, Китаї, на Близькому Сході – у Лівані.

З усього вищенаведеного виходить, що на сьогодні католицька церква має вплив у більшості країн світу. В той же час, вплив католицької церкви обмежується виключно духовною сферою. Основні зміни, що зазнало становище католицької церкви принесли з собою дві основні події: Реформація та Велика Французька революція, які позначили межі діяльності католицької церкви, пов'язаної зі всіма сферами суспільного життя, крім духовної.

Сьогодні втручання церкви у світське життя католицьких і не католицьких країн здійснюється виключно на підставах міжнародного права, оскільки співпраця Церкви і

інших країн на офіційному рівні здійснюється виключно через представництво Ватикану у міжнародних організаціях та на базі підтримання офіційних дипломатичних зв'язків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Свеницкая И.С. Раннее христианство: страницы истории / И. С. Свеницкая. – М.: Политиздат, 1987. – 336 с.
2. Поснов М.Э. История Христианской Церкви (до разделения Церквей — 1054 г.) / М. Э. Поснов. – Б.: Жизнь с Богом, 1964. – 476 с.
3. Рассел Б. История западной философии. Книга третья / Б. Рассел. – Е.: Сибирское университетское издательство, 2007. – 992 с.
4. История европейской Реформации. Конспект лекций по истории Западных Конфессий для IV курса Киевской Духовной Академии [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sedmitza.ru/text/441750.html>
5. Скальфи Р. Краткая история Католической Церкви / Р. Скальфи. – М.: Христианская Россия, 2000. – 206 с.
6. Лортц Й. История Церкви рассмотренная в связи с историей идей / Й. Лортц. – М.: Христианская Россия, 1999. – Т. I. – 579 с.
7. Закон про джерела права від 7 червня 1929 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.constitution.garant.ru/DOC_3864879.htm#sub_para_N_3000
8. Основний закон Держави-Міста Ватикан від 7 червня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: 1929 http://www.constitution.garant.ru/DOC_3864879.htm#sub_para_N_2000
9. Закон о громадянстві та праві перебування від 7 червня 1929 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.constitution.garant.ru/DOC_3864879.htm#sub_para_N_5000
10. Офіційний сайт Святого престолу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.vatican.va>